

Ang Klarong Sabong: Etika, Estetika, ug Epistemolohiya sa Sabong

Albert E. Alejo, SJ, Riolen C. Gillesania,
Benedicto T. Labor, Al Quillope

*Papel nga gibasa sa tinuig nga komperensiya sa Philosophical Association of
Visayas and Mindanao, Cagayan de Oro City, 24-26 May 2002*

*Aron himuong balaan ang hapon sa Domingo,
kasagaran moadto ang tawo sa sabongan sa Pilipinas,
sama sa toro-toro sa España. Ang sabong, usa ka hilig
nga gidala dinhi sa nasud ug gigamit sulod sa halos usa
ka siglo, nahimong usa sa mga bisyo sa katanhan nga
sobra pa kakaylap kaysa opyo sa mga Insik.*

Jose Rizal, *Noli Me Tangere*

Pasakalye

Daghan tingaling mouyon, ilabi na human sa pagsusi ug pamalandong, nga kon mangita kita og institusyon dinhi sa Pilipinas nga malahutayon o adunay kinaugalingong kahanay—usa na niana ang sabong. Ang sabong adunay kaugalingong kinaiya ug nagapadayon ang klarong dagan bisag walay suporta sa gobyerno, pagwali sa simbahan, pag-organisa sa mga non-government organization, pagpinansiya sa mga langyawang nasud, o pagtudlo sa mga eskwelehan. Ang katingalahan lang kay nganong nakaikyas kini sa mga matukiong mata sa mga tighunahuna sa nasud. Nagtuo kami nga sa hisgotanang etika, estetika ug epistemolohiya, ang sabong makahatag og dako ug bililhong kahayag bahin sa atong pagkatawo ug pagkapilipino.

Kining mosunod nga paningkamot usa ka kontribusyon sa nagasugod na nga paghatag og atensyon sa kultura isip tubod sa mga labas nga panghunahuna nga makapabaskog sa atong pagpilosopiya, ilabi na dinhi sa Mindanao. Nagsugod kini sa among klase sa Methods of Research sa kursong MA Philosophy. Sa among pagpangita og lainlaing lakang sa tininuod nga pamilosopiya sa atong kahimtang, nagtuo kami nga ang pilosopiya dili lang maggikan sa mga teksto. Ang pilosopiya posibleng motumaw dili pinaagi lang sa paghimo og teksto gikan sa teksto, kondili pagdokumento ug pamalandong usab sa kasinatian sama

sa ginapaningkamutan na sa sikolohiyang Pilipino (cf. Obusan ug Enriquez 1994; Pe-Pua 1982).

Dili pud ni kinahanglan maggikan lang sa usa ka indibidwal nga pilosopo nga naghinuktok sulod sa usa ka kuwarto o duol sa kalayo, kondili sa mismong pakiglambigit sa nagkalainlaing pakigbisog sa katilingban mismo sa institusyong akademiko (cf. Alejo 1990, 2002). Posible pud ang pagtinabangay sa pamilosopiya, sama sa pahina sa pagtanom og mais o pagbalhin sa balay. Ug dakong ikatabang ang paggamit sa kaugalingong pinulongan sama sa nasugdan na sa pipila ka mga pilosopo sa Pilipinas (Ferriols). Sa ingon niining panghunahuna, among namatikdan nga ang sabong usa ka bahandianong kinaadman sa mga yanong Pilipinong pilosopo ug nga kini naa ra man diay sa atong palibot. Gamay pa lang ang nagsulat bahin sa sabong sulod sa akademikong diskurso (e.g. Bragando 2002; Guggenheim ND; cf. Geertz 1978). Nagtuo kami nga mas mapalambo ang pilosopiya pinaagi sa kultura, ug sa mga obserbasyon sa antropolohiya ug etnograpiya.

Sa una pa lamang, gusto na namong ipaklaro nga kining papel-pamalandong dili kompleto nga etnograpiya sa sabong. Sa among pilosopikong pagtuki, nagpokus kami sa usa ka konsepto nga kanunay motunaw sa hisgotanang sabong. Kini mao ang “klaro.” Sa among papel, magsugod kami sa pagpaambit sa kahulogan sa klaro. Ipakita dayon namo nga kini makahatag og dugang kahayag sa pagtuki sa etika, estetika ug epistemolohiya sa “klarong sabong.”

Ang Klaro nga Sabong

Kanunay namo madunggan ang pulong nga ‘klaro’ sa among pagsuruy-suroy sa sabongan ug sa pakig-istorya sa mga sabongero ug sa nagkalainlaing tawo sa palibot sa sabongan. Mao nang amo karong ipunting ang klaro sa sabong. Magsugod kita sa paggamit sa klaro sa ordinaryong hisgotanan.

Ang “klaro” Sa Ordinaryong Pinulongan

Ang pulong “klaro” usa ka termino nga sagad natong madunggan, ug gamiton sa inadlaw-adlaw nato nga panlihuk-lihok.

1. Kon dili tin-aw ang atong panan-aw sa atong pagbangon sayo sa buntag, manghilam-os dayon ta aron moklaro ang atong panan-aw.
2. Kon mangutana kita sa atong kapikas o sa kusinera: “Unsay imong giluto?” unya hinay ang iyang tubag, moingon ta: “Klaroha kay wala ko kadungog!”

3. Sa pag-adto nato sa trabahoan, unya mahimamat nato ang dugay na nga higala, mangumusta dayon kita sa iyaha. Ang kasagaran nga madungog nato nga tubag: “Maayo man, pero wala pa lagi klaro.” O dili ba hinuon, “Ania, wala pa gihapoy klaro.”
4. Kon pagtudlo ang atong trabaho, mangutana kita sa atong estudyante kon kumusta ang gihatag nga assignment. Ang kasagaran nilang tubag: “Nahuman man sir or ma’am, pero walay klaro. Lisud man kaayo.”
5. Ang pinakapait kon motubag sila: “Wala man kay klaro sir or ma’am, uy: Lisud man kaayo!”
6. Kon naa ta sa opisina magtrabaho, sultian ta sa atong labaw, “Aduna kitay transaksyon sunod semana. Klaroha kuno kon dili ba kita lugi niana.”
7. Ug kon mangutana ta sa mga mag-uuma kon kumusta ang ilang ani, ang sagad ta nga madunggan: “Walay klaro. Wala man guy klaro ang panahon.”
8. Kon mangutana ta sa mga mananagat kon daghan ba ang ilang kuha, ang atong madungog: “Walay klaro. Gamay ra kaayo!”
9. Mahitungod sa politika, mao usab kini ang sagad natong mabati: “Wala gyuy klaro kining atong panggobyerno karon. Bisan kinsay molingkod walay kalainan.”
10. Kon atong pangutan-on ang sabongero: “Unsa man, Bay, gwapo ba kanang imong manok?” Ang kasagaran nilang tubag: “Oo, klaro gyud kaayong modaug ni, ba. Kuyaw ni og klase!”

Sa mga pananglitan nga naipadayag sa unahan, atong makita kon unsa kagamit o kaimportante ang pulong nga klaro. Atong nakita nga bisag kinsa o unsang klase sa tawo nagagamit niining maong pulong.

Ang Tulo Ka Kinaiya Sa Klaro

Dinhi atong masuta nga ang pulong klaro diay, usa ka pulong nga nagahulagway ug nagabutyag og usa ka panlantaw. Kining paghulagway mahimong negatibo (walay klarong negosyo, klaro nga patay nal, ug ubang susamang mga pulong) o positibo (klaro gyud nga siya..., Klaro naman na kaayo, ug ubang susamang pulong).

Positibo man o negatibo ang paggamit sa maong pulong, atong makita nga ang nagagamit niini anaa sa posisyon sa kasiguroan, kasiguroan nga mora bag miagi na siyag proseso sa pagmatuod sa usa ka kamatuoran (klaro na! Wala guy klaro!). Kining posisyon sa kasiguroan iyang gibase sa unsay iyang nakita, nadungog, ug nabati.

Apan sa laing bahin, kon anaa usab kita sa kahimtang sa pagduhaduha ug pagkalibog, o kaha naa tay nasayran apan kombinsido

kita nga aduna pay kulang niini, dili ba mogamit usab kita sa pulong nga klaro? (Klaro na ba na?, Pagklaro dihal, ug ubang susamang paggamit sa pulong). Sa maong kondisyon, mangayo ta og dugang nga pagpasabot tungod kay nagduhaduha pa ta sa atong nasayran. Dinhi atong makita nga ang paggamit diay sa pulong klaro adunay tulo ka mga kinaiya nga angay bantayan ug mahibaloan: ang negatibo nga klaro, ang positibo nga klaro, ug ang pagduhaduha nga klaro.

Ang Klarong Sabong

Sa sabong, adunay daghang mga butang nga gikinahanglan natong bantayan ug mahibalo-an kon gusto natong masayod kon klaro ba ang usa ka sabong.

Una sa tanan, importante ug gikinahanglan gayud nga sa sabong anaay tawo o mga tawo nga nagkasinabot nga magpasiugda og usa ka sabong. Kining mga tawhana nga nagkasinabot mao ang atong gitawag og tigdumala.

Ang tigdumala gikinahanglan nga adunay tingog, respetado, ug nailhan na sa kadaghanan sa mga sabongero, mapuntos o makumon-tawo man nga sabongero, aron ang mga patakaran nga ilang ipasunod sulod ug gawas sa sabongan respetoan ug sundon gayud sa mga sabongero.

Ang pinakimportante nga trabaho sa tigdumala mao ang pagpanday og mga patakaran sa sabongan. Kining mga patakaran kinahanglang uyonan sa mga sabongero kay kon dili, mogawas nga mingaw ang usa ka sabongan.

Apil sa trabaho sa tigdumala mao ang pagpangita og permanenteng lugar (sabongan) aron ang mga sabongero motultol na lang didto, ang pagpangayo og permiso sa gobyerno; ug ang pagdestino og mga tawo nga motabang pagpadagan sa sabongan.

Daghang tawo ang kinahanglan aron molihok ang sabongan. Naay mga tawong mohimog propaganda sama sa pag-anunsiyo sa usa ka umaabot nga sabong. Naay tawong ipabantay sa pultahan sa sabongan aron mokontrol sa mga sabongero nga mosulod ug mogawas, ug usab aron mokolekta sa pulta o pinto (kasagaran babaye tungod kay mas respetado sa mga sabongero). Naay moorganisa og mga kristo aron maoy motabang sa pagpahiluna sa mga pusta ilabi na sa mga puntos. Naay mga tawo sa montonan nga maoy modawat sa kwarta nga ideposito sa tag-iya sa manok sa dili pa ang akto sa sabong. Naay kuyme aron maoy modesisyon ug mohukom sa magsabong nga manok. Naay mamaligya sulod sa sabongan aron dili na magsige og gawas-sulod ang mga sabongero. Naay mga tawo nga motan-aw ug momintanar sa kahapsay sulod sa sabongan.

Kining mga tawo nga gitugyanan og nakalainlaing buluhaton sa tigdumala kinahanglan nga kinasingkasing nga mohimo sa ilang tahas. Sama pananglitan sa kuyme. Ang kuyme kinahanglan nga listo, abtik, ug may baroganan sa paghimog desisyon kay anaa diha nakasentro ang tanang mata sa mga sabongero.

Dinhi atong makita nga ang klaro nga sabong diay nagadepende o nagabase sa nagadumala sa sabongan. Ang tigdumala kinahanglan nga maoy motan-aw sa kinatibuk-ang dagan sa sabong, apan kini wala magpasabot nga ang tigdumala maoy magbuot sa mga ginagmay nga masabotan o nasabotan na sa mga sabongero sama pananglit sa ilang sugal (aduna bay partida o wala).

Ang tigdumala motan-aw apan dili magbuot-buot sa mga kasabotan nga makab-ot sa mga sabongero basta ang maong kasabotan dili layo o dili sukwahi sa kinatibuk-ang patakaran sa sabongan.

Sa sabong, basta diay naay mga sinaligan nga tawo nga moatiman sa nagkalainlaing buluhatonon, ang sabong nga pagahimuon nianang sabongana, klaro.

Apan igo na ba kini? Dili. Aron matawag gayud nga klaro ang usa ka sabong, gikinahanglan nga ang nagsabong nga manok sulod sa ruweda klaro usab. Mamahimo lamang nga klaro ang manok nga nagsabong sa ruweda kon ang matag manok adunay usa o duha ka tari sa tiil depende sa nakasabotan sa mga tag-iya. Kining tari maoy mopihon nga ang usa ka manok modaog ug ang usa mapildi, gawas kon tabla ang sabong.

Ang pagkakarol sa tigdumala ug ang pagkakarol sa manok dili pa gihapon igo nga basehan nga klaro na ang usa ka sabong kon ang mga sabongero dili o walay klaro.

Ang Klarong Sabongan

Kining bahin maghisgot sa mismong sabongan, labi na sa kinaiya ug kahanay niini. Magsugod kita sa among nasinati sa gawas sa sabongan ug isunod nato ang sulod sa sabongan. Gikan sa kasinatian namo sa sabongan, atong susihon kon unsa ang among ipasabot sa sabongan, segun sa among parlantaw.

Sa Gawas sa Sabongan

Domingo ang kasagarang adlaw sa sabong. Aduna puy mga sabong nga mahitabo sa bisan unsang adlaw, labi na kon adunay pista. Apan ang among ipakita diri mao ang sabongan sa adlaw nga Domingo.

Usa makasulod sa sabongan, ang tanang mga sabongero kinahanglang mobayad og pulta sa kontador aron paagion sila sa

puwerta. Ug kami ningbayad usab aron makasulod. Among namatiktan, sama sa namatikdan ni Rizal (Kapitolo 34 sa *Noli Me Tangere*), nga mga babaye ang mga purtera (ang tig-bantay sa puwerta, pultahan o geyt). Amo silang gipangutana nganong dili man mga lalaki ang nagbantay? Nganong babaye man nga dali lang man unta sila daugdaugon sa mga lalaki? Apan baliktad ang among nakuhang tubag gikan sa mga purtera. Ingon nila, ang sabong dula sa mga maayong laki ug supak sa pagkamaayong laki ang mosukol sa mga babaye. Mao na nga babaye ang mga purtera aron walay away nga mahitabo. Aduna man guy tawo nga dili mobayad og pulta ug magpasumangil nga siya nakabayad na pero hinggawas lang kadyot. Sa ingon niining kahimtang, ang babaye lang ang makasita niining lakiha nga walay mahitabong gubot. Kon lalaki ang naa sa pultahan ug sitahon niya ang usa ka lalaking nagpasumangil, kini mosangpot sa away tungod kay maigo kuno ang lakinhang garbo sa gisita. Dako kining isyu kay ang sabong giisip nga dula sa maayong laki.

Sa sulod sa kompanya sa sabongan, makita nato ang mga nagkadaiyang manok nga giparisparis. Anaa pud ang mga nagkalainlaing paninda, mga babaye o tsiks nga namiga o nagalingaw sa mga aficionado, mga tigulang, bata, ug bisan unsang tawhana gikan sa bisan unsang hut-ong, trabaho o dapit. Diri makita nato ang mga bata nga ginadala sa ilang mga amahan. Kining mga bata ginatudloan sa ilang mga amahan sa mga pamaagi sa sabong aron maoy mosunod sa ilang mga amahang sabongero.

Diri pud madunggan nato ang mga singgit ug saba sa sulod, nga makaingon ka nga basin naay kagubot didto. Madunggan nato ang singgit nga dili masabtan kay moipon na kini sa ubang singgit. Grabe ang kagubot sa sulod, sobra pa sa palengke ang kasaba.

Adunay duha ka agianan alang sa mga yanong tawo aron makasulod sa sabongan mismo. Ang usa ka agianan paingon sa kinatasang dapit sa sabongan ug kinalay-an sa ruweda. Ang ikaduhang pultahan paingon sa ubos nga dapit sa mga puntos kon diin ang mga sabongero sa sulod mahimong makakita pag-ayo sa mga magsampok nga manok. Dili tanan makasulod diri gawas na lang kon mobayad sa tigbantay sa pultahan sama sa kantidad sa pagsulod sa kompanya. Ang mga mananari ug uban pang mga dagkong tawo adunay laing agianan pasulod.

Usa mahimo ang sabong sulod sa arena, naay pagparis sa manok nga himuon sa mga sabongero sa luna nga gitawag ug paris-paris. Sa mga dinagkong sabong, gamiton usab ang kulongan sa manok kon ang tag-iya dayo. (Tan-awa ang Figura 1.)

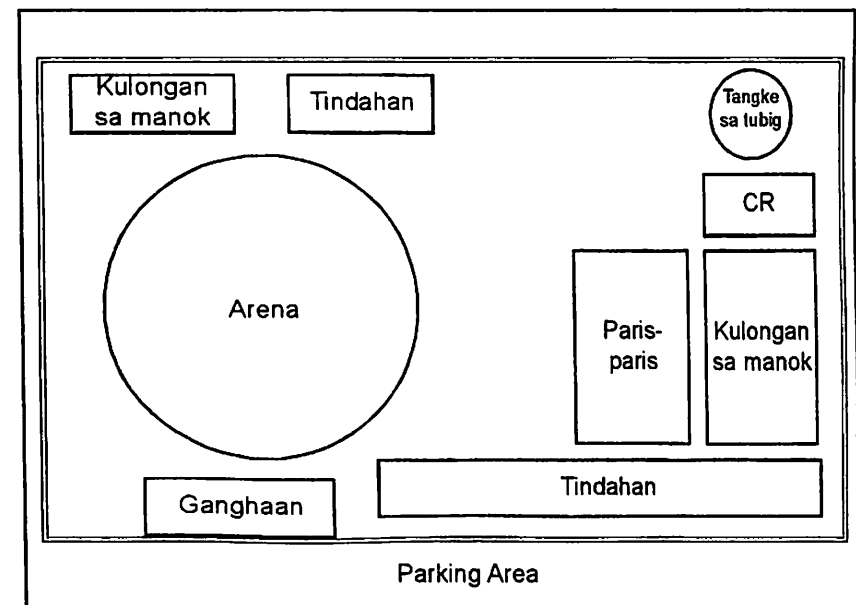

Figura 1. Mapa sa Sabongan

Sa Sulod sa Sabongan

Dihang atua mi sa gawas sa sabongan, makasulti mi nga gubot sa sulod. Karon nga ania na mi sa sulod, amo ba gihapong maingon nga gubot gyud diri sa sulod? Dili ba kaha nga lain lang ang kalibotan diri sa sulod? Nga lahi ang kahan-ay dinhi sa among nahibal-ang kahan-ay?

Sa pagsulod namo sa sabongan ang kasaba sa mga singgit ug ang mga nagwara-warang mga kamot maoy mitagbo kanamo. Taodtaod sa among paglingkod uban sa mga sabongerong nakapalibot kanamo, hinayhinay mi nga naphibagay sa kalikopan. Nalingaw mi sa among nakita ug hinayhinay usab namong nakita ang kahan-ay.

Ang Gambalay sa Sabongan ug ang mga Sabongero

Ang sabongan adunay pipila ka bahin, apan upat lang ang among hisgotan dinhi. Kini mao ang ruweda, ang dapit sa mga dagkong tawo kon VIP, ang duol nga dapit (puntos), ug ang layong dapit. (Tan-awa ang Figura 2.)

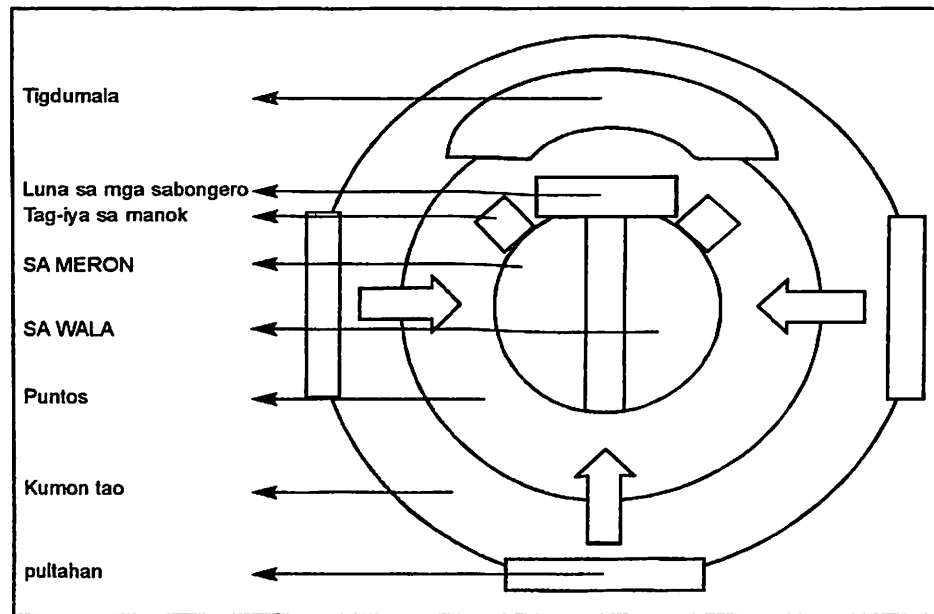

Figura 2. Mga Luna sa Arena

Ang ruweda. Kini ang sentro sa sabongan diin mahitabo ang panagsampok sa mga manok. Diri pud ang puwesto sa masyador o ang tawong tigpahibalo sa dagan sa sabong sulod sa ruweda ug ang tig-angay sa mga pusta. Naa pud diri ang kuyme o ang tawong mohukom kon kinsang manok ang midaog. Diri sa ruweda maggikan ang mga pagbating makapadasig, makapalingaw, makapasalig, makapabuhi, makapalagsik, makapahuyang, makapaluya, makapahapay ug uban pang bation sa sabongan. Kining ruweda ang naghatag og kinabuhi sa sabongan. Ang tanan nga anaa sa sabongan adunay panaghiusa ug kini ang pagtutok sa ruweda. Ang tanang kalihokan sa gawas sa ruweda nahisubay sa mga panghitabo sulod sa ruweda.

Ang dapit sa mga dagkong tawo kon VIP. Diri nato makit-an ang mga dato, artista, opisyal sa gobyerno, ug politiko sama sa mga mayor, gobernador, kongresman ug senador. Kining dapita lahi og disenyo sa uban kay pinturado kini sugod sa kinaubsan hangtud sa kinatas-an. Aduna kiniy maayong lingkoranan, luag ang espasyo, ug busa hayahay kaayo ang mga tawong nakalingkod diri. Labaw sa tanan, kining dapita dali lang mailhan kay espesyal ang porma niini alang kuno sa mga espesyal nga tawo, ug pila lang pud ka tawo ang mahimong makalingkod dinhi. Diri pud mahitabo ang mga dinagkong pusta nga moabot og pila ka libo o bisan milyon. Ginaingon nga kining dapita nagsalamin sa hataas nga hut-ong sa atong katilingban.

Ang duol nga dapit (dapit sa mga puntos). Kini gitawag namong duol tungod kay nahiduol kini sa sentro. Makita pag-ayo sa mga sabongero diri ang pagsampok sa mga manok sa ruweda. Pipila lang pud ka mga tawo ang mahimong makalingkod diri, dili tungod kay pipila lang ang lingkoranan kondili, adunay pay dugang nga bayad ang pagsulod sama sa kantidad sa pagsulod sa kompawnd sa sabongan. Diri mahitabo ang kasagarang pusta nga dili moubos og pila ka gatos o kapin libo. Ginaingon nga kining dapita nagsalamin sa hatungang hut-ong sa atong katilingban.

Ang layo nga dapit. Kini gitawag namong layo tungod kay layo na kini sa ruweda. Ang tanan mahimong makasulod dinhi tungod kay apil na sa pulta ang pagsulod nganhi. Kining dapita ang adunay kinadaghanang malingkuran, katuluhon o kaupaton ang kapasidad sa duol nga dapit. Diri mahitabo ang mga ginagmay nga pusta nga mokantidad sa kinaubsan diyes pesos ngadto sa kapin gatos. Naa say pipila nga makapusta og dinagko tungod kay nakadaog sila sa usa ka higayon. Ginaingon nga kining dapita nagsalamin sa ubos nga hut-ong sa atong katilingban.

Kining mga bahin o dapit sa sabongan aduna puy mga utlanan, ug ang usa ka tawo dili mahimong motabok ngadto sa pikas, gawas lang kon moagi siya sa pultahan gikan sa gawas. Apan ang pusta mahimong molapuslapos sa bisan asang dapit. Sa laing pagkaistorya, mahimong makigpusta ang mga tawo sa layo nga dapit batok sa mga tawo sa duol nga dapit, ug ang mga tawo sa duol o layo nga dapit mahimong makigpusta batok sa dapit sa mga dagkong tawo.

Ang kahan-ay sulod sa sabongan nakabase sa kinaiyanhong gambalay sa sabongan. Nasayod kita nga ang sabongan adunay sentro, ang ruweda, ug ang tanang sabongero nakapalibot niini. Kining sentro sa pormang ruweda nagpasabot og usa ka panaghiusa sa mga nakapalibot niini.

Adunay mga lainlaing dapit sa sulod sa sabongan apan dili kini hingpit nga lahi sa usag-usa. Usa lang ang ginatagaan og tutok sa tanan, ang ruweda. Bisag asa maglingkod ang sabongero, dili kini babag aron mopusta kutob sa iyang gusto. Dili tungod kay anaa ang usa sa layong dapit ubos na siya nga klaseng sabongero. Ang dapit nga atong nahisgotan nagtudlo lang kon asa nahimutang ang sabongero, ug dili kon unsa ang kutob sa iyang pusta, tungod kay ang pusta mahimong motabok bisan asang dapit sa sabongan. Dali lang ang pagpadagan sa pusta kay ang gambalay sa sabongan adunay sentro diin nakapalibot ang tanan.

Ang mga Negsyador

Sa sabongan aduna kitay makita nga duha ka klaseng negosyador sa pusta. Sila mao ang masyador ug ang kristo. Sila ang mga bida sa sabongan kay ilang ginahan-ay ang mga nagkadaiyang interes sa mga sabongero sa ilang pusta.

Ang masyador mao ang sabongero nga nagaangay o nagapatas sa sentrong pustaananay. Kining sentrong pustaananay mao ang pustaananay sa duha ka tag-iya sa manok. Ang pusta dili patas kon labaw ang pusta sa usa (iyamado) batok sa pikas (dehado). Sa maong kahimtang, ang masyador mangagda sa uban pang mga sabongero sa gawas sa ruweda aron modugang og pusta sa dehado aron mopatas ang pusta sa masigkapikas. Pananglit kon P3,000 ang pusta sa usa ka tag-iya sa manok, unya P2,000 lang ang pusta sa lain pan tag-iya sa manok. Mangita karon og dugang P1,000 nga pusta ang masyador gikan sa ubang sabongero aron mopatas ang pustaananay. Tungod kay ang masyador nahimutang sa sentro, nalangkoban sa iyang pakignegosasyon ang nakapalibot sa ruweda ug iyang ginadawat ang pusta sa bisan asang dapit. Diri makaingon kita nga dili lalim ang trabaho sa masyador labi na ang pagkuwenta sa pusta ug pagtimaan sa mga sabongero nga hingpusta ug ang ilang nagkadaiyang pusta.

Ang negosasyon sa masyador sentralisado kay ang tanang mamustaay adunay direktang kalambigitan sa sentro. Diri makita nato ang paghugpong sa mga sabongero diha sa sentro. Kini ang unang atimanon nga pusta usa pa ang ubang pusta.

Mogamit ang masyador og mikropono aron ipahibalo sa tanan kon unsa na ang dagan sa sabong. Ang masyador ang gadala sa simbolo sa pagdumala diha sa sabongan. Siya ang magpahibalo kon ang manok ba sa mayroon o sa wala, ang maghusay sa dili patas nga pusta, ang magdeklara nga puwede na ang iya-iyang pamusta, ang magpahinumdom sa mga sabongero sa gawas sa ruweda aron walay away ug gubot. Sa laing pagkaistorya, ang masyador ang ginaila nga representante sa tigdumala sa sabongan, ug tigsentro sa mga butang nga angay isentro.

Ang ikaduha nga negosyador mao ang kristo. Ang kristo mao ang negosyador para sa iyang kaugalingong interes ug wala nay labot ang sentro sa iya. Ginatawag siya nga kristo kay sige siya magdupa sama kang Hesukristo sa krus. Ang pagdupa sa kristo isip simbolo sa kaugalingong pakignegosasyon nagapasabot og pipila ka butang segun sa among pagsabot. Kini nagapakita nga bukas ang iyang kaugalingon ug adunay maayong kabubut-on sa ubang kristo. Andam usab siya modawat ug mogakos sa ubang kristo, ug sa posibilidad sa kapildihan. Ug gusto siya mokab-ot sa kamot sa uban o motunol sa iyang kamot ngadto sa uban nga layo kaniya.

Kini nga postura usa ka importanteng simbolo sa kristo tungod kay kini nagapasabot nga matinud-anon siya sa iyang pakiglambigit sa uban, dala ang iyang kaugalingong interes ug ang interes sa ubang sabongero. Sa iyang pagdupa sa pagpadayag sa iyang interes, nanghinaot siya nga maayo usab ang buot sa uban kay siya adunay maayong buot—kini ang pagpakita nga siya matinud-anon. Sa iyang pagdupa, nagapangita siya og kristo nga mahimong kaparis sa iyang interes ug kining pagparis usa ka pamaagi nga mahatagan og kahan-ay ang ilang magkakontra nga interes. Tungod kay magkasumpaki ang ilang interes, nagkahiusa sila segun sa lakinhong katahoran nga ilang barogan ang ilang kahiusahan. Matinud-anon ang kristo sa pagpresenta sa iyang kaugalingon ug ang pagdawat niya sa lain pang kristo. Walay hinungdan nga dili nila tumanon ang ilang nahiusahan kay kon unsa siya kamatinud-anon mao usab ang pikas parte.

Dinha sa kristo makita nato nga ang mga sabongero adunay mga nagkadaiyang interes. Tungod niini dili nila kapugngan ang ilang mga kaugalingon nga mag-alingasa, nga moresulta sa grabeng singgit ug saba. Kini mahitabo sa sinugdanan tungod kay ang matag kristo nangita pa og paris una siya mahimutang. Mahimo natong tawgon kini nga pakighiusa ug pakighusay sa mga magkasumpaki.

Ang paghugpong sa mga kristo mahimo natong itandi sa usa ka jigsaw puzzle. Ang kahusay sa tanan mao ang pagtibuok sa usa ka porma pinaagi sa pagpahiluna sa matag piyesa sa ensaktong lugar. Ang kristo mura pud og piyesa nga nanginahanglan og kaubang piyesa aron sila matibuok. Tungod kay daghan ang mga kristo, ang paghugpong sa matag usa kanila mao ang gipangitang kahapsay ug kahan-ay sulod sa sabongan.

Ang kalihokan sa mga kristo nagapasabot nga kinaiya sa tawo ang makigrelasyon sa ubang tawo sa iyang kaugalingon o pribadong pamaagi. Sa sabongan gitugtan ang kaugalingong negosasyon o transaksyon. Dili tanan ibutang sa sentro o dili tanan dumalaon sa sentro. Sa sabongan walay hingpit nga pagdumala sa sentro kay ang mga sabongero adunay kadasig sa pagpadayag sa ilang kaugalingong interes. Ang kadasig sa pagpadayag mahimo lang mahitabo kon tugtan ang tanan nga mopusta nga walay magbuot sa kalihokan niini.

Busa, ang duha ka negosyador adunay kalainan sa ilang mga katungdanan. Ang masyador adunay kalambigitan sa negosasyong pampubliko diin ang tanan nakasentro kaniya. Samtang ang kristo adunay kalambigitan dili lang sa negosasyong pampubliko kondili sa negosasyong pangpribado usab. Diri nato makita nga adunay duha ka pakigrelasyon sa ubang tawo: ang pakigrelasyon sa sentro ug ang pakigrelasyon sa usag-usa. Niining pakigrelasyon adunay sistema aron mahapsay ang dagan sa tanan.

Ang Kahintang sa Sulod

Ang sabong magsugod sa pagpahibalo sa masyador kon unsang manok ang mayroon o wala. Ang “mayroon” nagarepresenta sa manok nga lyamado o adunay gamay nga lamang sa katakos ug kantidad sa pusta. Ang “wala” nagarepresenta sa manok nga dehado o baliktad sa pikas. Diri makit-an pud kon unsang manok ang adunay maayong barog segun sa atong kaugalingong pangilatis. Ang manok patusikan sa laing manok aron mapaisog kini isip pagpangandam sa sampok. Miyentras ginabuhat kini, ang masyador nagaplastar sa kantidad sa pusta segun sa nahiuayan, ug diha-diha iya kining patason o angayon. Ang masyador mangita og dugang nga pusta aron itugbang sa taas nga pusta sa lyamado. Kini buhaton pinaagi sa pakignegosyasyon tali sa masyador ug mga kristo.

Pagkahuman nga mapatas ang pusta, mosinyas ang masyador nga puwede na ang mga iya-iyang pustaananay. Klaro diri sa sulod sa sabongan ang pagkabahin sa tulo ka hut-ong apan dili kini babag sa mga sabongero sa ubos nga hut-ong sa pagpusta batok sa mga sabongero sa taas nga hut-ong. Makit-an nato nga bisag ang mga tawo sa ubos nga hut-ong layo sa sentro, sama sa ginaingon nga ang mga kabus layo sa serbisyo sa gobyerno, mahimo gihapong mobatok ang ubos nga hut-ong sa taas nga hut-ong. Kon ang sabongero sa taas nga hut-ong gustong mopusta og dos mil, apan dili kaya tugbangon sa sabongero sa ubos nga hut-ong kay usa ka gatos lang ang iyang kaya, maghugpong ang mga sabongero sa ubos nga hut-ong. Kon adunay baynte ka mga sabongero nga mopusta og tagsa ka gatos, mahimo nang suklan ang dos mil nga pusta sa sabongero sa taas nga hut-ong. Ang pustaananay walay utlanan. Mahimong makipagpusta si bisan kinsa kang bisan kinsa, sa bisan asang dapit, sa bisan unsang kantidad.

Human niining mga negosasyon, madunggan na nato ang mga singgit o kasaba sa mga kristo diha sa sulod ug gawas sa sabongan. Hinay pirmero ang kasaba, unya mokusog, unya mohinay na usab, dayong mohilom. Diha-diha magsugod na ang pagsampok sa mga manok.

Samtang magsampok ang mga manok, wala kaayoy madunggan nga saba kay ang tanan nakatutok sa ruweda. Pero kon ang sampokay dugay mahuman, o ang resulta bali sa gidahom nga mahitabo—dili mayroon ang midaog kondili ang wala, — mosangpot kini og mga gamayng kasaba, kantiyaw ug mga singgit. Pildi ang manok kon kini mamatay o dili na mosukol. Kon walay klarong manok ang modaog (tungod kay ang duha luya na kaayo ug dili na mosampok), ang mohukom kon kinsay daog mao ang sentensyador o kuyime.

Human sa paghukom, mosunod dayon ang pagbinayanay. Ang hingpusta sa napilding manok mobayad ngadto sa hingpusta sa hingdaog nga manok segun sa ilang nasabotang kantidad. Diri nato makita ang mga nagkadaiyang hitsura sa mga sabongero. Adunay nalipay kay hingdaog, adunay nagmug-ot kay napildi.

Sa wala pa namo sudla ang sabongan, kami nakaingon nga gubot ug samok kaayo sa sulod tungod sa grabeng saba nga madunggan namo sa gawas. Apan sa among pagsulod, aduna miy nakit-an nga lahing klase nga kahan-ay gikan sa gambalay niini ug sa sistema sa pagpatuman sa klarong sabongan. Ang pagpatuman sa gusto sa matag usa dili mahimong isentro o dumalaon. Ang kasaba sa sulod sa sabongan nga madunggan sa gawas mao ang singgit sa kaugalingong interes isip pagpadayag sa usa ka kaugalingon. Kining pagpadayag sa kaugalingon dili kanunay magpaubos sa lagda o pagdumala sa sentro. Busa human maplastar sa sentro ang nakasentrong pusta, tugtan na ang mga pribadong pustaananay. Ang sabongan usa ka kahintang diin ang kinaiyanhong gambalay adunay sentro nga molihok alang sa pagsinabtanay ug panaghiusa sa tanan bisag ang matag usa adunay kaugalingong interes. Dili babag ang kaugalingong interes sa pagsinabtanay ug paghiusahay sa mga tawo. Mao kini ang buot ipasabot sa sabongan alang kanamo.

Ang Klarong Sabongero

Sa amo pang gihunahuna ang pamilosopiya bahin sa sabong, nasibot kaayo kami kay wala mi alamag sa sabong. Gamay lang ang among nasabtan bahin niini. Ug kay limitado lamang ang among kahibalo, pursigido na hinuon mi sa pagpadayon sa paningkamot nga makasabot kon unsa gayud ang klarong sabong.

Ang unang bahin niining paningkamot mao ang pakiglabigat sa mga sabongero. Naa na diha ang pag-adto sa sabongan ug pakigkukabildo sa mga batikang sabongero. Lainlaing kasinatian ang among nabati sa sabongan; lain-lain usab nga panlantaw ang among naaninaw. Nasinati namo sa sabongan ang nagkadaiyang pagbati: nalipay ang midaog, naglagot ang napildi, giganahan ang mga dagkog pusta. Naa puy naglamig katulog taliwala sa kasaba ug kapintas nga nahitabo. Kon atong istoryahan ang mga babayeng nanagbantay sa ganghaan, moingon pud sila nga nagkadaiya ang batasan sa mga sabongero. Naay badlongon, sipat, bungog, apan naa puy buotan.

Magsugod ta sa mga pangutana bahin sa buotang sabongero. Kinsa man ang maayo o buotang sabongero? Unsa ang mga kinaiya aron

mamahimo siyang klarong sabongero? Kining mga pangutana pagsulay lamang sa pagsabot nga naay kinaadman bahin sa pamatasan diha sa sabong.

Wala nay laing makatubag sa pangutanang kinsa ang maayong sabongero kondili ang sabongero mismo. Misulay mi og istorya sa pipila kanila ug nagkadaiya ang ilang tubag sa pangutana. Apan mahulog ang mga tubag sa usa ra ka terminolohiya — “klaro.” Buot ipasabot, ang maayong sabongero, klarong tawo. Sama ra kon kita mosulti bahin sa maayong sabongero, moingon ta “Klaro siya nga sabongero.” O kon naay dili maayong sabongero, moingon ta: “Walay klaro na nga sabongero.”

Timailhan sa Klarong Sabongero

Tungod kay daghan ang konsepto sa klarong sabongero, atong hisgotan ang mga timailhan niini. Ang unang timailhan sa maayong sabongero mao ang iyang pusta. Pirming ingnon nga ang sabongerong dagkog pusta mao ang maayo, ug kadtong mopusta og ginagmay lamang, ingnon nga walay klaro! Kon atong susihon, kining unang timailhan nagagikan sa panlantaw sa kahusay. Kamatikdan nga kasagaran sa dagkong sabong, kon dinagko ang pusta, naay kahusay. Ang kahusay dinhi nagalarawan sa klarong pinustahay ug panagsabot. Moingon kita nga naay klarong pagsinabtanay tali sa duha ka partido. Kini gumikan kay dinagkong kantidad sa kwarta ang giistoryahan. Apan dili kini nagpasabot nga ang mga sabongero nga ginagmay lamang ang ipusta, wala na silay klaro. Atong ipaklaro nga naa sa maayong pagsinabtanay ang kahulogan sa maayong sabongero! Kon maayo kang kasabot, klaro kang sabongero.

Sa dugang nga pagpalalom, ang kahusay nga resulta sa klaro nga pagsinabtanay sa matag transaksyon, nagpaila sa pagbatok sa maayong sabongero sa bisag unsang kagubot. Kini tungod kay siguradong gubot ang resulta sa dili klarong transaksyon. Atong hunahunaon nga dili kapugngan ang kainit sa ulo labi na kon ang tawo kanunay mapildi sa pusta, o mapakyas sa gisaligang manok, o mailad sa isigkasabongero, o madiskontento sa desisyon sa masyador ug tikasan sa gilabanang manok. Ang kainit sa ulo bation sa daghang sabongero diha sa bulangan. Apan taliwala niini, kahusay gihapon ang sulod sa hunahuna sa maayong sabongero. Kon giunsa niya pagpugong ang kainit sa iyang ulo aron masinati gihapon ang kahusay ug malikayan ang kagubot sa bulangan, ang maayong sabongero na ang nahibalol!

Ang ikaduhang timailhan sa maayong sabongero mao ang palakat o lihok. Tungod kay ang sabong usa ka dula, kinahanglan nga ang sabongero naay mga maayong kalaki aron pirming modaog. Kadtong mga sabongero nga mogawas sa bulangan nga malipayon kay dako ang

daog giila nga klarong sabongero. Tinuod nga dili lalim ang mamahimong maayong sabongero kon ang basehan mao ang pagdaog. Magsugod kini sa pag-atiman sa mga manok. Naay matukibon nga paagi sa pagbuhi sa manok nga gihatag kanato sa walay hunong nga pagtuon sa siyensya. Hatagan ta og kalidad nga pagkaon, bitamina, ug igsaktong pag-alima ang manok. Magtuon sab ta sa giingon nga mga anting-anting o dagon sa manok, apil ang pagpangita sa mga senyales sa modaogay nga manok. Kining tanan kabahin lamang sa pag-atiman sa igtatari.

Moila usab kita sa mga sabongero nga walay dalang manok. Moadto lamang sila sa sabongan aron mopusta. Sa atong pagtanaw sa maayong sabongero pinaagi sa iyang daog, angay usab natong mahibal-an ang ilang paagi sa pagpili sa klarong manok. Sa pagkatinuod, mubo lang ang panahon sa pagpili og manok nga pustahan. Kon dili kaila ang tag-iya, wala nay lain pang paagi sa pagpili sa manok kondili ang hitsura lang ug lihok sa manok. Hunahuna nga ang pusta linibo! Naa sa klarong sabongero ang kahanas sa pagpili sa modaogay nga manok.

Ang ikatulong timailhan sa maayong sabongero mao ang pagkahayahay sa iyang kinabuhi. Unang makit-an ang hayahay nga sabongero diha mismo sa bulangan. Kon atong tan-awon, naay mga pagbahin sa bulangan. Kining mga pagbahin nagpaila sa kahimtang sa kinabuhi sa mga tawo dinhi. Ang mga adunahan, nga mahimong ilhon sa ilang pustura ug kadako sa ilang pusta, naa sa usa ka lugar. Naay lugar para sa mga dili kaayo adunahan. Naa puy lugar para sa mga pinaka adunahan. Gilahi ang ilang lingkoranan ug mas duol sila sa nagsampokay nga manok.

Klaro sa usa ka sabongero kon kinsa ang maayo o dili maayong sabongero. Apan ang atong pagsabot sa sabong dili mohunong sa pag-ila kon kinsa ang maayong sabongero, kondili magpadayon kita sa pagpangutana: Angay bang ilhon ang maayong sabongero isip maayong tawo?

Para sa usa ka sabongero, maayong tawo ang buotang sabongero. Ilado siya sa bulangan tungod sa iyang pagkamaayo. Apan mao pud ba kini ang panlantaw sa dili sabongero, ilabi na kadtong kontra sa sabong? Bisan pa og klaro na sa sabong kon kinsa ang maayong tawo, dili kini garantiya nga siya ilhon gihapon nga maayong tawo gawas sa bulangan.

Ang mga dili tigsabong tingali mohukom dayon nga daotan ang sabong. Pagkaingon pa lang nga kini sugal ug patay, imoral na dayon ang mosulod sa ilang hunahuna. Apan dili maayo kining paghusga kon wala kitay kasinatian sa sabong. Mao nga ang unang metodolohiya nga atong gamiton mao ang paglikay sa paghusga sa dili pa ta kahibalo sa talagsaong

dula nga giila sa mga maayong laki- ang sabong. Ang atong tumong mao ang pag-ila ug paghusga sa sabong gikan sa panlantaw sa nakasabot.

Ang paglikay sa paghusga dihadiha makatabang og dako sa pagsabot sa sabong isip usa ka simpleng dula. Kon atong wad-on sa makadiyot ang atong paghusga sa sabong, atong maaninaw nga ang sabong naay kaugalingong kalibotan.

Nasulti na kaganina nga naay kahan-ay sa lugar mismo sa sabongan. Klaro ang gikahimutangan sa tanang butang ug maayo ang pagkaplaster sa mga luna. Sayon ra kining ilhon pinaagi sa dagan sa dula. Ang mga sabongero dili lamang naninguha sa ilang nagkadaiyang interes, kondili sa maayong dagan sa dula usab. Ang tanang butang ug pamaagi, gikan sa tigbantay sa ganghaan hangtod sa tigdumala sa sulod sa ruweda, moresulta sa han-ay nga dagan sa dula. Tungod kay atong gipangahas ang pagsabot sa pagkatao sa sabongero, ato na karong ikompara ang mga elemento nga makadugang paghingpit sa kalibotan sa sabong ug sa katilingban. Mao kini ang ikaduhang metodolohiya nga buot natong gamiton.

Ang Sabongero ug ang Sosyedad

Usa nato ikompara ang duha ka kalibotan, angay natong hinumdoman nga ang mga sabongero naggikan usab sa sosyedad (Geertz 1973). Gikan kang halangdong representante, mayor, negosyante, polis, pari, doktor, maestro, security guard, drayber, trabahante hangtod sa istambay, tigulang o bata, mamahimong interesado sa sabong.

Sa adlaw sa sabong, hinayhinay na silang moadto sa bulangan aron mosugal. Nagkadaiya ang ilang papel sa bulangan: naay tigbantay, kristo, doktor sa manok, masyador, tintera, kahera, tigdumala, ug uban pa. Silang tanan kabahin sa kahan-ay sa dagan sa sabong. Nindot kaayong makita ug mabati ang nagkadaiyang lihok nga angay sa ilang papel. Naay kahan-ay ang kasaba sa sininggitay kon sila makigpusta sa ubang sabongero, sama sa kahan-ay sa kahilom sa pagsampok na sa mga manok. Sa kanunay ilang gipaningkamotan nga makab-ot ang kalinaw ug kahusay.

Human sa sabong, ang tanang sabongero mobalik ra usab sa ilang tagsatagsa ka pamilya dala ang matinud-anong pagbati sa kalipay o kahigwaos. Ug magsugod na usab sila sa ilang normal nga kinabuhi dala ang pangandoy nga makaapil pag-usab sa sunod nga sabong.

Kini nagpaila nga bisan pa nga naay kaugalingong kalibotan ang sabong, ang mga tigsabong miyembro gihapon sa katilingban ug naay dakong bahin sa dagan niini. Dili sila angay baliwalaon tungod kay dili

mahimong ibaliwala ang ilang kontribusyon sa katilingban. Duyog niining huna-huna, mahimo na natong ikompara ang duha ka kalibotan.

Una natong tan-awon ang hulagway. Atong balikon ang pipila ka punto nga atong gibutyag kaganina: ang mga sabongero gikan sa nagkadaiyang propesyon; naa silay tagsatagsa ka papel sa sabongan; naay mga tigdumala aron mapatuman ang kahan-ay sa dagan sa dula; ang ruweda mao ang sentro sa sabongan; naay ginagmay nga transaksyon tali sa tagsatagsa ka sabongero ug naa usay transaksyon nga nakasentro sa ruweda.

Atong makita ang kalambigitan sa sabong ug sosyedad. Pareho silang adunay mga tawong gikan sa lainlaing propesyon. Ang tagsatagsa kanila adunay bahin sa katilingban. Naay sentro nga panggobyernong nagdumala sa pagpatuman sa malinawong dagan sa katilingban. Apan dili tanang transaksyon mahimong mapatuman sa ginagmay nga panagsabot. Kasagaran naay sentralisadong ahensya sa gobyerno aron moatiman niining mga transaksyon sa katilingban. Kon dili kini sentralisado, posibleng mahimong gubot ang dagan sa sistema.

Ang tanang tawo sa bulangan sabongero. Naa sila diha aron magsabong. Busa naay klarong dagan sa dula tungod kay dihang lugara ug kanang panahona, usa ra ang dagan sa ilang pangutok: ang han-ay nga dula sa sabong. Kon naay panagbingkil, ang sentro maoy manguna sa pagsulbad niini. Alegre hunahunaon kay walay sinulat nga balaod nga gipugos nga ipatuman sa mga sabongero. Walay diksyunaryo nga nagpatas sa ilang mga lingguahe o sinyales, ug walay matukibong pagtuon sa mga utokan mahitungod sa sabong. Apan sa dugay nga panahon, nagpabiling klaro ang dagan sa sabong.

Mahimo ba natong ingnon nga ang sabong hulagway sa katilingban? Sa mga punto nga atong gihisgotan mahimo natong ikompara ang sabong ug katilingban. Nagbangi ba ang realidad sa sabong ug realidad sa katilingban? Sa katapusan, basin atong masakpan nga ang sosyedad usa diay ka sabong.

Mga Apan sa Sabong

Dili kita magpaka-aron-ingnon nga wala kita masayod sa mga apan sa sabong ug ang epekto niini sa pamilya, pakigrelasyon sa uban, ug sa kinatibuk-ang dagan sa sosyedad. Kini nga panlantaw naggikan sa panlantaw sa nakasabot sa sabong. Kita nahibalo nga ang tinud-anay nga pagpilosopiya dili molimod sa ubang kahibalo aron mapaabot ang gustong ipaabot, kondili ang pagpalambo sa tanang mga kahibalo.

Dinhi sa ikaduhang bahin sa atong pagpilosopiya, atong paminawon ang mga rason sa mga tawong mosulti nga walay maayo sa

sabong ug nga ang tanang sabongero walay klaro. Tulo sa daghang rason ang atong hisgotan.

Ang sabong klaro nga sugal. Sa sugal gihimong transaksyon ang kwarta, butang, binuhing mananap, hasta ang balay ug yuta. Niining sugala tulo ang posibilidad: caog, pildi, ug tabla. Maayo kon modaog. Mahimong hayahay ang imong kinabuhi. Mahimo kang dato, ug mahimong ikapasigarbo ang imong mga kabtangan. Apan ang posibilidad nga modaog sama kadako sa posibilidad nga mapildi. Mahurot ang kwarta ug kabtangan, mahimo usab nga malubong sa utang. Dugang pa niana ang walay klarong makaon, dili makaiskwela ang anak, away sa asawa, ug kainit sa ulo.

Ang sabong away sa manok. Ang manok nga gialima sa dugay nga panahon, gigastohan og dako, gipangga ug giamoma - usahay labaw pa sa pag-amoma sa asawa. Apan sa kalit lang, diha sa away, kini magkadugo ug mamatay. Nagpasabot kini nga ang sabong klaro nga panamastamas ug pamintas sa manok. Daghang hilisgotan ang kinahanglan tubagon kon nganong patyon ang manok sa lingaw-lingaw.

Ang sabong usa ka pagsimang. Imbis nga ang tawo mahimong kritikal sa mga panghitabo sa sosyedad, ang sabongero nabuta sa lingaw-lingaw sa sabong. Wala nay interes moapil sa katilingbang pagbag-o tungod kay nalingaw naman sa sabong! Giingon pa nga ang sabongan, uban sa mga sabongero, usa ka laing kalibotan. Kompleto ang kinabuhing sabongero kon makaadto lang sa sabongan bisag kausa sa usa ka semana. Apan sa tinuod usa lang ang atong kalibotan.

Kinahanglan tang mabuhi kauban ang tanan. Pero dili kini ang kasinatian sa usa ka sabongero. Malipayon siyang lingawon ang iyang kaugalingon didto sa sabongan dala ang paglimot sa panginahanglan sa kaugalingong asawa ug mga anak. Mao kini nga ang sabong "klaro" nga pagsimang sa atong pagmatngon.

Dali rang ingnon nga kining atong gisulti mao ang pagkontra sa sabong. Apan atong ipaklaro nga kini mga panlantaw lamang. Lahi ang mga panlantaw sa mga sabongero; sama ra usab kalahi sa panlantaw sa dili sabongero. Ang pagpilosopiya mao ang pagtapok sa nagkadaiyang panlantaw aron mahimo kining mapuslanon sa atong pagtuon ug pagtuki sa realidad sa katilingban.

Sa nobela ni Jose Rizal, gisaway niya ang sabong isip "usa sa mga bisyo sa katawhan, sobra pa kakaylap kaysa opyo sa mga Insik." Klaro nga aduna poy dugang nga kinahanglan makat-onan si Rizal.